

УДК 378.147:61:159.9:311

Shoista MURATOVA,
Samarqand davlat Tibbiyot universiteti dotsenti, p.f.d
Email: mleyla84@inbox.ru,
ORCID.org/0009-0007-5604-9494

SamDTU professori L.Razikova taqrizi asosida

PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF DEVELOPING CLINICAL THINKING IN FUTURE MEDICAL WORKERS IN THE PROCESS OF WORKING WITH PATIENTS

Annotation

This article analyzes the psychological mechanisms for developing clinical thinking in future medical workers during their interaction with patients. Clinical thinking is a complex cognitive process that ensures the identification of problems, their analysis, and effective decision-making in professional practice. It includes such components as knowledge, experience, logical thinking, reflection, and emotional stability.

Keywords: clinical thinking, psychological mechanisms, medical workers, patient communication, empathy, reflection, critical thinking, communicative competence, professional development, problem-based learning.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ РАЗВИТИЯ КЛИНИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У БУДУЩИХ МЕДИЦИНСКИХ РАБОТНИКОВ В ПРОЦЕССЕ РАБОТЫ С ПАЦИЕНТАМИ

Аннотация

В данной статье анализируются психологические механизмы развития клинического мышления у будущих медицинских работников в процессе работы с пациентами. Клиническое мышление представляет собой сложный когнитивный процесс, обеспечивающий выявление проблем, их анализ и принятие эффективных решений в профессиональной деятельности. Оно включает такие компоненты, как знания, опыт, логическое мышление, рефлексия и эмоциональная устойчивость.

Ключевые слова: клиническое мышление, психологические механизмы, медицинские работники, общение с пациентом, эмпатия, рефлексия, критическое мышление, коммуникативная компетентность, профессиональное развитие, проблемное обучение.

BO‘LAJAK TIBBIYOT XODIMLARINING BEMORLAR BILAN ISHLASH JARAYONIDA KLINIK TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Annatsiya

Mazkur maqolada bo‘ljak tibbiyot xodimlarining bemorlar bilan ishlash jarayonida klinik tafakkurini rivojlantirishning psixologik mexanizmlari tahlil qilinadi. Klinik tafakkur – bu kasbiy faoliyatda muammolarni aniqlash, tahlil qilish va samarali qaror qabul qilishni ta‘minlovchi murakkab kognitiv jarayon bo‘lib, u bilim, tajriba, mantiqiy fikrlash, refleksiya va emotsional barqarorlik kabi komponentlarni o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: klinik tafakkur, psixologik mexanizmlar, tibbiyot xodimlari, bemor bilan muloqot, empatiya, refleksiya, tanqidiy fikrlash, kommunikativ kompetensiya, kasbiy rivojlanish, muammoli ta‘lim.

Kirish. Zamonaviy tibbiyot amaliyotida bo‘ljak tibbiyot xodimlarining nafaqat nazariy bilimlari, balki ularning klinik tafakkuri darajasi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Klinik tafakkur - bu bemor holatini kompleks baholash, tashxis qo‘yish va samarali davolash strategiyasini tanlash jarayonida zarur bo‘lgan kognitiv, analitik hamda refleksiv qobiliyatlar yig‘indisidir. Ayniqsa, bugungi kunda kasalliklarning murakkablashuvi, diagnostika usullarining kengayishi va tibbiyotda axborot hajmining ortib borishi klinik tafakkurni rivojlantirish masalasini dolzarb muammoga aylantirmoqda.

Bo‘ljak tibbiyot xodimlarining bemorlar bilan ishlash jarayonida klinik tafakkurini shakllantirish ko‘p jihatdan psixologik omillarga bog‘liqdir. Jumladan, diqqat, xotira, tafakkur jarayonlari, emotsional barqarorlik, empatiya va kommunikativ kompetensiyalar klinik qaror qabul qilish samaradorligini belgilovchi asosiy komponentlar hisoblanadi. Bemor bilan muloqot jarayonida shifokorning psixologik tayyorgarligi, uning stressga chidamliligi hamda tezkor va asosli qaror qabul qilish qobiliyati muhim rol o‘ynaydi.

Shuningdek, klinik tafakkurning rivojlanishida refleksiya, ya‘ni o‘z faoliyatini tahlil qilish, xatolarni anglash va ularni bartaraf etish ko‘nikmalari ham muhim o‘rin egallaydi. Bu esa o‘z navbatida bo‘ljak mutaxassislarning kasbiy kompetentligini oshirishga xizmat qiladi. Psixologik mexanizmlar asosida klinik tafakkurni rivojlantirish nafaqat bilimlarni mustahkamlash, balki ularni amaliy vaziyatlarda to‘g‘ri qo‘llash imkonini beradi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, tibbiyot ta‘limi jarayonida klinik tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan psixologik yondashuvlar yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Shu bois, ushbu maqolada bo‘ljak tibbiyot xodimlarining bemorlar bilan ishlash jarayonida klinik tafakkurini rivojlantirishning asosiy psixologik mexanizmlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Bo‘ljak tibbiyot xodimlarining bemorlar bilan ishlash jarayonida klinik tafakkurini rivojlantirish masalasi zamonaviy tibbiy ta‘lim psixologiyasi va pedagogikasida dolzarb yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Adabiyotlarda klinik tafakkur shifokorning diagnostik va davolash qarorlarini qabul qilish jarayonida

bilim, tajriba, mantiqiy tahlil va intuitiv baholashning integratsiyalashgan shakli sifatida talqin qilinadi. Bu borada ilmiy izlanishlar, xususan, tibbiy ta'lim jarayonida klinik fikrlashni shakllantirish ko'proq kognitiv psixologiya, metakognitiv jarayonlar hamda refleksiv faoliyat bilan bog'liq ekanligini ko'rsatadi.

Adabiyotlar tahliliga ko'ra, klinik tafakkurning rivojlanishi bir qator psixologik mexanizmlar orqali amalga oshadi. Jumladan, idrokning selektivligi va diqqatning barqarorligi bemor holatini to'g'ri tahlil qilishga xizmat qiladi, xotira jarayonlari esa klinik tajriba va nazariy bilimlarni integratsiyalashda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, A.Shön tomonidan ilgari surilgan refleksiv amaliyot konsepsiyasi tibbiy ta'limda amaliy faoliyat davomida o'z xatolarini anglash va ularni tuzatish orqali klinik fikrlashni rivojlantirish mumkinligini asoslab beradi. Bu jarayonda metakognitiv ko'nikmalar, ya'ni o'z fikrlash jarayonini nazorat qilish va baholash qobiliyati alohida ahamiyat kasb etadi.

Ko'plab ilmiy manbalarda klinik tafakkur kognitiv va metakognitiv jarayonlar birligi sifatida izohlanadi. Xususan, u quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi: bilim (knowledge base), analitik fikrlash, tajriba asosida shakllangan "pattern recognition", refleksiya va o'z-o'zini nazorat qilish. Kognitiv psixologiya nuqtai nazaridan klinik tafakkur nafaqat faktik bilimlarga, balki strukturaviy bilim va tanqidiy fikrlashga ham tayanadi. Shu bilan birga, bu jarayon ko'pincha yashirin (tacit) va avtomatik xarakterga ega bo'lib, uni o'rgatish murakkab hisoblanadi.

Dual-process (ikki jarayonli) nazariya. 1-tizim - tez, intuitiv, tajribaga asoslangan fikrlash; 2-tizim - sekin, analitik, mantiqiy fikrlash. Amaliyotda shifokorlar ushbu ikki tizimni birgalikda qo'llaydilar. Aynan ularning muvozanati klinik xatolarni kamaytirishda muhim rol o'ynaydi.

Metakognitsiya — bu o'z fikrlash jarayonini nazorat qilish qobiliyati bo'lib, klinik tafakkurning muhim psixologik mexanizmi hisoblanadi. Refleksiya va xatolarni tahlil qilish bu jarayonni kuchaytiradi.

Klinik tafakkurni rivojlantiruvchi psixologik mexanizmlar. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, klinik tafakkur quyidagi psixologik mexanizmlar orqali rivojlanadi. Kognitiv mexanizmlar: axborotni tahlil qilish va sintez qilish, differensial diagnostika tuzish, muhim klinik belgilarni ajratish. Tadqiqotlar refleksiya va feedback klinik tafakkurni rivojlantirishda muhim rol o'ynashini ko'rsatadi. Motivatsion va shaxsiy omillar: ichki motivatsiya, o'ziga ishonch, mas'uliyat hissi.

Emotsional-regulyativ mexanizmlar: Stress, vaqt bosimi va noaniqlik sharoitida qaror qabul qilish klinik tafakkurga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Emotsiyalarni boshqarish klinik xatolarni kamaytiradi. Ijtimoiy-kognitiv mexanizmlar: mentorlik (ustoz-shogird tizimi): klinik muhit, jamoaviy muhokama.

Bu yondashuvlar talabalarni faol fikrlashga, klinik vaziyatni tahlil qilishga va qaror qabul qilishga o'rgatadi. Adabiyotlar shuni ko'rsatadiki: klinik tafakkur hali ham "to'liq tushuntirilmagan" murakkab fenomen hisoblanadi; uni o'qitish tizimli emas; nazariya va amaliyot o'rtasida tafovut mavjud; yagona universal model yo'q.

Boshqa tadqiqotlarda klinik tafakkurning shakllanishida emotsional intellekt va empatiya muhim psixologik omil sifatida ko'rsatiladi. Bemor bilan muloqot jarayonida shifokorning emotsional sezgirliigi, kommunikativ kompetensiyasi va stressga chidamliligi diagnostik qarorlarning sifatiga bevosita ta'sir qiladi. Vygotskiy va Luriya kabi olimlarning faoliyat nazariyasiga asoslangan yondashuvlar esa klinik tafakkur ijtimoiy o'zaro ta'sir jarayonida, ayniqsa ustoz-shogird tizimi va klinik amaliyot sharoitida samarali shakllanishini ta'kidlaydi.

Shuningdek, zamonaviy tadqiqotlarda simulyatsion ta'lim, klinik case-study metodlari va interfaol o'qitish texnologiyalari klinik tafakkurni rivojlantiruvchi asosiy pedagogik vositalar sifatida ko'rib chiqiladi. Ushbu yondashuvlar talabalarni real klinik vaziyatlarga yaqin sharoitda qaror qabul qilishga o'rgatib, ularning analitik va tanqidiy fikrlash qobiliyatini kuchaytiradi. Umuman olganda, adabiyotlar tahlili klinik tafakkurning rivojlanishi murakkab psixologik tizim bo'lib, u kognitiv, emotsional va ijtimoiy komponentlarning o'zaro integratsiyasi asosida shakllanishini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot metodologiyasi mazkur ilmiy ishning maqsadi va vazifalaridan kelib chiqib, kompleks yondashuv asosida tashkil etildi. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi bo'lajak tibbiyot xodimlarining bemorlar bilan ishlash jarayonida klinik tafakkurini rivojlantirishga ta'sir etuvchi psixologik mexanizmlarni aniqlash, ularning o'zaro bog'liqligini tahlil qilish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat bo'ldi. Tadqiqot jarayonida nazariy va empirik metodlar uyg'unligi ta'minlandi.

Nazariy bosqichda umumiy psixologiya, tibbiy psixologiya va pedagogika sohalaridagi ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi, klinik tafakkur tushunchasining mazmuni, uning tarkibiy qismlari hamda rivojlanish omillari o'rganildi. Shuningdek, bo'lajak tibbiyot xodimlarining kasbiy tayyorgarligi jarayonida psixologik omillarning o'rni ilmiy-nazariy jihatdan asoslab berildi. Tahlil jarayonida taqqoslash, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlaridan foydalanildi.

Empirik tadqiqot bosqichida kuzatish, so'rovnoma, psixologik testlar va yarim tuzilgan intervyu metodlari qo'llanildi. Tadqiqotda tibbiyot oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar ishtirok etdi. Ularning klinik tafakkur darajasi, refleksivlik, empatiya, stressga chidamlilik hamda qaror qabul qilish qobiliyatlari maxsus diagnostik metodikalar yordamida o'rganildi. Kuzatish metodi orqali talabalar va bemorlar o'rtasidagi muloqot jarayonidagi xatti-harakatlar, klinik vaziyatlarni tahlil qilish usullari hamda muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish jarayonlari tahlil qilindi.

Tadqiqotda eksperimental yondashuv ham qo'llanilib, ishtirokchilar nazorat va tajriba guruhlariga ajratildi. Tajriba guruhida klinik tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan psixologik treninglar, muammoli vaziyatlarni modellashtirish, klinik holatlarni tahlil qilish (case-study) va refleksiv mashg'ulotlar o'tkazildi. Nazorat guruhida esa an'anaviy ta'lim jarayoni davom ettirildi. Tajriba yakunida har ikki guruh natijalari solishtirilib, o'zgarishlar dinamikasi aniqlashtirildi.

Olingan natijalar matematik-statistik metodlar yordamida qayta ishlanib, korrelyatsion va dispersiya tahlili orqali psixologik ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'liqlik darajasi aniqlandi. Natijalarning ishonchlilik va haqqoniyligini ta'minlash maqsadida statistik ahamiyatlilik mezonlaridan foydalanildi.

Mazkur metodologiya klinik tafakkurning shakllanishida psixologik mexanizmlarning o'rnini chuqur o'rganish, ularni amaliy jihatdan asoslash hamda bo'lajak tibbiyot xodimlarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali usullarni ishlab chiqishga imkon yaratdi.

Tahlil va natijalar. Mazkur tadqiqot doirasida bo'lajak tibbiyot xodimlarining klinik tafakkurini shakllantirish jarayoniga ta'sir etuvchi psixologik mexanizmlar kompleks tarzda tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, klinik tafakkur faqat nazariy bilimlar yig'indisi emas, balki u kognitiv psixologiya, tibbiy psixologiya va pedagogik psixologiya kesishgan nuqtasida shakllanuvchi murakkab integrativ tizim hisoblanadi.

Olingan natijalar tahlili shuni ko'rsatdiki, klinik tafakkurning rivojlanishida birinchi navbatda kognitiv jarayonlar muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, diqqatning barqarorligi, analitik fikrlash, muammoni hal qilish qobiliyati va xotiraning faol ishlashi tashxis qo'yish jarayonining samaradorligini belgilaydi. Tadqiqotda ishtirok etgan talabalarda klinik vaziyatlarni tahlil qilish davomida mantiqiy xulosalar chiqarish darajasi o'rtacha ko'rsatkichdan yuqori bo'lgani, biroq murakkab holatlarda differensial tashxis qo'yishda qiyinchiliklar kuzatilgani aniqlandi. Bu esa tajriba va amaliy mashg'ulotlarning yetarli darajada shakllanmaganligini ko'rsatadi.

Shuningdek, metakognitsiya mexanizmlari ham klinik tafakkur rivojida muhim o'rin tutishi aniqlandi. Talabalar o'z fikrlash jarayonini nazorat qilish, xatolarini aniqlash va tahlil qilish ko'nikmalariga ega bo'lgan hollarda, ular tomonidan qabul qilinadigan klinik qarorlar yanada aniq va asosli bo'lishi kuzatildi. Metakognitiv strategiyalarning rivojlanmaganligi esa noto'g'ri tashxis qo'yish ehtimolini oshiruvchi omil sifatida namoyon bo'ldi.

Emotsional-intellektual omillar tahlili shuni ko'rsatdiki, emotsional intellekt darajasi yuqori bo'lgan talabalar bemorlar bilan muloqotda samaraliroq bo'lib, klinik vaziyatni chuqurroq anglashga erishadi. Empatiya, hissiy barqarorlik va stressga chidamlilik klinik tafakkur samaradorligini oshiruvchi asosiy psixologik omillar sifatida qayd etildi. Aksincha, yuqori tashvish darajasi va emotsional zo'riqish diagnostik fikrlash jarayonini sekinlashtirishi aniqlandi.

Tadqiqot natijalarida motivatsion komponent ham alohida ahamiyat kasb etishi aniqlandi. Ichki kasbiy motivatsiyaga ega bo'lgan talabalar klinik muammolarni hal qilishda ko'proq mustaqil izlanishga moyil bo'lib, ularning refleksiv fikrlash darajasi yuqori ekanligi kuzatildi. Bu esa o'z navbatida klinik tafakkurning chuqurlashuviga olib keladi.

Amaliy tajriba va klinik muhitning ta'siri ham muhim omil sifatida baholandi. Simulyatsion mashg'ulotlar, klinik holatlar tahlili va real bemorlar bilan ishlash jarayonida talabalar bilimlarini amaliyotga tadbiiq etish imkoniga ega bo'lib, bu klinik tafakkurning tezroq va samaraliroq rivojlanishiga xizmat qiladi. Tadqiqotda klinik tajribaga ega talabalar bilan tajribasiz talabalar o'rtasida sezilarli farqlar aniqlanib, birinchilarida qaror qabul qilish tezligi va aniqligi yuqoriroq bo'lgani kuzatildi.

Xulosa. Bo'lajak tibbiyot xodimlarida bemorlar bilan ishlash jarayonida klinik tafakkurni rivojlantirish murakkab va

ko'p bosqichli psixologik mexanizmlarga tayanadi. Ushbu jarayonda kognitiv jarayonlar (tahlil, sintez, muammoli vaziyatlarni hal qilish), metakognitiv nazorat (o'z fikrlashini baholash va boshqarish), emotsional barqarorlik hamda empatiya muhim o'rin egallaydi. Klinik tafakkurning shakllanishi nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy tajriba, refleksiya va samarali muloqot orqali mustahkamlanadi. Shuningdek, stressga chidamlilik, tez va to'g'ri qaror qabul qilish qobiliyati ham mazkur jarayonning ajralmas qismi hisoblanadi. Shu bois, tibbiyot ta'limida psixologik tayyorgarlikni kuchaytirish, interfaol metodlardan foydalanish va real klinik vaziyatlarga yaqin sharoitlar yaratish orqali bo'lajak mutaxassislarining kasbiy kompetensiyalarini yanada rivojlantirish mumkin.

Umuman olganda, olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, bo'lajak tibbiyot xodimlarining klinik tafakkurini rivojlantirish ko'p omilli psixologik jarayon bo'lib, unda kognitiv, metakognitiv, emotsional va motivatsion mexanizmlar o'zaro uzviy bog'liqlikda faoliyat ko'rsatadi. Ushbu mexanizmlarni tizimli rivojlantirish orqali tibbiyot talabalari tomonidan qabul qilinadigan klinik qarorlar sifatini sezilarli darajada oshirish mumkin.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, klinik tafakkurning shakllanishida bir nechta asosiy psixologik mexanizmlar muhim rol o'ynaydi: kognitiv jarayonlar (tahlil, sintez, umumlashtirish), metakognitiv nazorat (o'z fikrlash jarayonini anglash va boshqarish), emotsional intellekt (bemor bilan samarali muloqot o'rnatish, empatiya), hamda motivatsion-irodaviy komponentlar (mas'uliyat, qat'iyat, kasbiy qiziqish). Ayniqsa, refleksiya va o'z-o'zini baholash mexanizmlari klinik xatolarni kamaytirish va kasbiy o'sishni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, muammoli vaziyatlar asosida Universitetiqtish (problem-based learning), klinik holatlarni modellashirish, simulyatsion treninglar va interaktiv metodlar talabalarda mustaqil fikrlash, tezkor qaror qabul qilish va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ustozshogird an'analari, klinik muhitdagi real tajriba hamda samarali pedagogik yondashuvlar bu jarayonni yanada kuchaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, bo'lajak tibbiyot xodimlarida klinik tafakkurni rivojlantirish tizimli, kompleks va uzluksiz yondashuvni talab etadi. Bu esa nafaqat yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash, balki bemor xavfsizligini ta'minlash, tibbiy xizmat sifatini oshirish va jamiyat salomatligini mustahkamlashning muhim omillaridan biridir.

ADABIYOTLAR

1. Andreeva G., Social Psychology. Moscow: M., 1998.
2. Psycholog T.y: A Field of Study, 1994.
3. Karimova V., The Foundations of Social Psychology. Tashkent: T., 1994.
4. Muratova Sh.N., "Social aspects of preparing adolescent boys for family life," Ministry of Education and Science of the Republic of Uzbekistan, pp. 91-95, 19.00.00 No. 10.
5. Muratova Sh.N., "Scientific and theoretical basis of the problem of preparing children for family life and its state of education," Ministry of Education and Science of the Republic of Uzbekistan, pp. 82-86, 19.00.00 No. 10.
6. Muratova Sh.N. and Otan, "Place in foster care," Education, Science and Innovation, Scientific Newsletter, no.5, pp. 82-86, 2022.
7. Muratova Sh.N., "Socio-psychological aspects of preparing boys for family life," SamDU Scientific News Release, ISSN: 2091, 5446, no. 6 (124), pp. 100-105.
8. Muratova Sh.N., "The socio-psychological capabilities of premarital parents in preparing young people for family life," Scientific Journal of Psychology of BUH DU, ISSN: 2181-5291, no. 3, pp. 84-90, 2021.
9. Muratova Sh.N., "Analysis of theoretical approaches to the pedagogical and psychological education of boys in the family," 10. NamDU Scientific News Release, ISN: 2181, no. 6, pp. 409-415, 2019.
11. Muratova Sh.N., "Problems of youth for family life," Mental Health and Education Journal, pp. 282-291.
12. Muratova Sh.N., "Socio-psychological issues of preparing young men for family life," Journal of Educational Research, ISSN: 2660-5562, vol. 2.